

Válka, Miroslav

Dřevo a jeho zpracování

In: Válka, Miroslav. *Homo faber : tradiční zemědělství a lidová výroba v českých zemích z pohledu etnologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 111-119

ISBN 978-80-210-7112-4; ISBN 978-80-210-7115-5 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131130>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5. DŘEVO A JEHO ZPRACOVÁNÍ

Dřevo je považováno za nejužívanější materiál v lidové kultuře. Sloužilo jako stavební materiál, střešní krytina (šindel, dranice), surovina k výrobě zemědělského nářadí, domácího nádobí, nábytku, hraček. Vzhledem k malé životnosti je jeho výskyt v archeologických nálezích menší na rozdíl od kamene, keramiky a kovů. Nicméně ještě v 19. stol. byla v horských oblastech většina vybavení a nářadí ze dřeva, proto podle K. Moszyńského rolnické vrstvy v severovýchodní Evropě žily do poslední doby v „epoše dřevěné“.³⁷³

Z hlediska opracování dřeva lze jako rudimentální techniku uvést vypalování pomocí ohně, jehož relikty uvádí K. Moszyński např. u Kašubů, kteří tak získávali čluny, nebo v Karpatech, kde se vypalováním získávaly koryta, úly či stoupy. Běžné a typické se stalo opracování dřeva pomocí nástrojů: k základním náležel nůž a sekyra, v novověku se i ve vesnickém prostředí rozšířilo používání pily, vrtáku, dláta, pořízu a dalších nástrojů. Práce se dřevem náležela mezi běžné dovednosti hospodářů, kteří si dokázali vyrobit základní zemědělské nářadí i vybavení domácnosti. Zpracování dřeva mělo v českých zemích také profesionální, řemeslnou formu od středověku vázanou na městské prostředí, kde se setkáváme s tesařstvím, kolářstvím, truhlářstvím, soustružnictvím a s dalšími specializovanými řemesly. V lesnatých oblastech s dostatkem materiálu vznikají v 19. stol. výrobní střediska na bázi domácí výroby. Vedle mechanického opracování bylo dřevo, často méně kvalitní či z velkých polomů, zpracováváno nedokonalým spalováním na dřevěné uhlí³⁷⁴ a chemickými technologiemi na kolomaz či potaš.³⁷⁵

Střediska domácí výroby ze dřeva

Středověkou tradici má zpracování dřeva na Šumavě (*Böhmerwald*). Koncem 19. stol. zde pracovalo na 300 výrobců ve všech šumavských obcích, kteří se rekrutovali z řad drobných zemědělců, lesních dělníků, zedníků a tesařů, u nichž šlo o sezónní práci přes zimní období.³⁷⁶ Jejich produkce zahrnovala tradiční šindel, zemědělské nářadí (lopaty, hrábě, vidle, násady), specifika představovaly dřeváky, plastiky, řezané součásti nábytku. U původního německého obyvatelstva výrobu zdokumentoval Josef Blau,³⁷⁷ později na základě literatury a pramenů Vlastimil Vondruška.³⁷⁸ V přílehlém Pošumaví, v obci **Skašov** (okr. Klatovy) a okolí se rozvinula domácí výroba soustruhovaných hraček, která byla natolik rozsáhlá, že obec je považována

373 MOSZYŃSKI, K.: *Kultura ludowa Słowian I*. Kraków 1929, s. 280.

374 VÁLKA, M.: Uhlířství. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska 3*. Praha 2007, s. 1083–1084.

375 WOITSCH, J.: *Zapomenutá potaš. Drasláři a draslářství v 18. a 19. století*. Praha 2003.

376 SCHEUFLER, V.: *Domácká výroba*. Etnografický atlas 2, c. d., s. 39.

377 BLAU, J.: *Böhmerwälder Hausindustrie und Volkskunst*, 2 sv. Prag 1917, 1918.

378 VONDRUŠKA, V.: *Život staré Šumavy*. Plzeň 1989.

za jedno z hlavních středisek tradičního lidového hračkářství v českých zemích.³⁷⁹ Je zajímavé, že v oficiálních statistických údajích není podchycena, takže absentuje i v Scheuflerově *Etnografickém atlasu 2*.

Jako náhrada za upadající hornictví se rozvíjí od 18. stol. domácí dřevozpracující výroba, jako soustružnictví a řezbářství, v **Krušných horách** (*Erzgebirge*). Technické dovednosti se sem rozšířily ze saské strany hranice, kde ležela významná střediska výroby lidových hraček, a z bavorského Oberammergau. Na konci 19. stol. se výrobou zabývalo na 900 osob v Hoře Sv. Kateřiny, Horní Litvínov aj.³⁸⁰ Šlo opět o sezónní práci lesníků, zemědělských a stavebních dělníků prováděnou na pronajatém soustruhu na pile; finální práce se realizovaly doma v obydlích domácích výrobců. Mezi běžné krušnohorské výrobky náležely dřevěné knoflíky, doutníkové a cigaretové špičky, dřevěné hračky, betlémy, držáky, hole apod. Lokální specifika tvořily hudební nástroje, spojené s Kraslicemi, Luby a s okolními vesnicemi. Produkce se opírala o řemeslnou tradici z 16. stol., tovární výroba vznikla v Kraslicích v 1. pol. 19. stol. a na konci století bylo na ni navázáno na 1.400 domácích výrobců, kteří se podíleli na výrobě strunných a dechových nástrojů, ale i pouzder na hudební nástroje.

Na severočeském **Šluknovsku** se rozšířila specifická domácí dřevovýroba, označovaná jako *sparterie*. Výroba klobouků, košíčků, kazet se prováděla z loubků hoblovaných z olšového dřeva dováženého z Povislí. Produkce devocionálií (kříže, výklenkové plastiky, betlémy a jejich součásti), ale také hraček a suvenýrů byla charakteristická pro východočeské **Kralíky** (*Grulich*) a Žamberk. Výroba vznikla v 1. pol. 19. stol., na konci 19. stol. tu pracovalo na 450 výrobců sezónních, ale část jich byla vyučena jako řezbáři, proto v dílnách docházelo k dělbě práce.³⁸¹ Na jižněji položené Českomoravské vrchovině máme statisticky doloženu produkci zemědělského náradí, vybavení domácnosti, ale také soustruhovaných hraček.³⁸² Výrobní střediska se nacházela na Pelhřimovsku, v Hlinsku v Č., Herálci a ve Svatce.

Na Moravě k významným střediskům domácího zpracování dřeva náležely Hostýnské a Vizovické vrchy. Na **Podřevnicku** výroba šindele vytvořila základ, z něhož se rozvinula v 19. stol. rozsáhlá produkce domácího nádobí, zemědělského náradí a dopravních prostředků prováděná bednářskými a kolářskými technikami. Domácí výrobci, samouci označovaní jako *naturisté* nebyli živnostensky organizováni; u řady z nich se jednalo o sezónní zaměstnání přes zimu. Rozvoj zdejší výroby souvisel s nevýnosným zemědělstvím, nedostatkem pracovních příležitostí, odbytem produkce v okol-

379 BRAND, J.: Pohled do historie domácí výroby hraček ve Skašově. In: *Domácká výroba v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Měčín 2000, s. 24–26.

380 SCHEUFLER, V.: *Domácká výroba*. Etnografický atlas 2, c. d., s. 42.

381 SEDLÁKOVÁ, D.: Betlémy na Kralicku. In: *Domácká výroba v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Měčín 2000, s. 85–88.

382 DVORÁKOVÁ, H.: Horácká hračka ve světle dobové produkce sousedních zemí. *Národopisná revue* 4, 1994, s. 17–22; VOJANCOVÁ, I.: Domácká výroba hraček na Hlinecku dříve a nyní. In: *Domácká výroba v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Měčín 2000, s. 27–29.

ních zemědělských oblastech (Haná, Slovácko) a v neposlední řadě s bohatými zdroji surovin. Na základě terénních výzkumů prováděných v padesátých letech 20. stol. zpracoval etnograf K. Pavlišťík rozsáhlou monografií,³⁸³ v níž rekonstruoval historický vývoj zdejšího výrobního okruhu a detailně zdokumentoval technologické postupy a výrobní profil.

S výrobou ohýbaného nábytku v továrnách firmy Thonet se v 2. pol. 19. stol. na **východní Moravě** (Holešovsko, Bystřicko p. Host., Kelečsko, Vsetínsko) a těšínském Slezsku (Těšínsko, Jablunkovsko) rozvinula domácí výroba, zahrnující vyplétání sedadel židlí, původně také povrchovou úpravu (broušení, politurování). Na konci 19. stol. statistiky uvádějí na 1.600 domácích pracovníků navázaných na tuto produkci.³⁸⁴ I když mělo sestupnou tendenci, zaměstnávání domácích výrobců pokračovalo po celé 20. stol.³⁸⁵ Ve srovnání s uvedenou výrobou ohýbaného nábytku a masovým počtem domácích dělníků byla domácí výroba dýmek ve východomoravské **Kelči** jen marginální záležitostí, nicméně specifikum, které se jako téma v regionální i odborné literatuře pravidelně objevuje. Výroba dýmek v Kelči je datována do doby po r. 1850, statistické údaje na konci 19. stol. zde uvádějí na 70 výrobců.³⁸⁶ Prostřednictvím tištěných katalogů se kelečská dýmkařská produkce dostávala do zahraničí.

Horské oblasti severní Moravy a přilehlé slezské regiony (Oderské vrchy, Jeseníky) s dostatkem materiálu rozvinuly domácí dřevovýrobu v několika střediscích. Patřil mezi ně **Vítkov** (okr. Opava), kde se zhotovovalo kuchyňské a zemědělské nářadí, ale také technické výrobky, jako člunky a špulky pro tkalce nebo soustruhované výrobky (trnože, nohy) pro stolaře. V Moravském Berounu se pro místní továrnu rozvinula výroba krabiček na zápalky a tzv. dřevěného drátu.

Technologie opracování dřeva

Výrobky ze dřeva představují širokou škálu artefaktů sloužících k různým účelům. Z hlediska jejich technologického opracování lze je rozčlenit: **1) Práce z bloku** (samorosty, výrobky vyhnívané a dlabané, plastika); **2) Práce ze štípů** (stavební materiál, střešní krytina, nábytek šindelářské konstrukce, výrobky bednářské, kolářské a soustružnické); **3) Práce z rámu** (tesařské konstrukce, technická díla sekerníků, nábytek stolařský); **4) Složité dřevařské konstrukce** (zařízení technických staveb, jako mlýny, pily, valchy, hamry, mandly, a důlní díla).

Práce z bloku dřeva zahrnují výrobky z opracované části kmene stromu. Minimální opracování vykazují předměty ze **samorostů**, tj. ze samorostlých křivin a tvarů vznik-

383 PAVLIŠŤÍK, K.: *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*. Zlín 1993.

384 SCHEUFLEER, V.: *Domácká výroba*. Etnografický atlas 2, c. d., s. 49.

385 BRYOL, R.: *Dělníci výroby ohýbaného nábytku v podhůří Hostýnských vrchů*. Diplomová práce. Brno: Ústav evropské etnologie FF MU, 2013.

386 SCHEUFLEER, V.: *Domácká výroba*. Etnografický atlas 2, c. d., s. 50; VÁLKA, M.: Dýmkařství. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska 2*. Praha 2007, s. 178–180.

lých z jednoho kusu kmene, větve, kořene. Samorost určuje budoucí využití, k dispozici je téměř hotový tvar, proto pracovní zásah může být minimální. Opracování však předpokládá základní znalosti práce se dřevem, jako jsou dřevorubecké techniky a úkony se sekerou, pilou, nožem či pořizem.³⁸⁷

Samorosty se uplatnily jako funkční součásti zemědělského nářadí, kde sloužily coby hřídele a kleče pluhů, brány, žebřiny, sanice, kosiska, ostrévky, stoličky na klepání kosy. V domácnosti se uplatnily jako lavice, sedačky, háky, police, vijáky. Specifické postavení měly předměty osobní potřeby (dýmky, hole, bičičště), kde svou roli hrála reprezentační funkce, proto se na nich objevuje kombinace originálního tvaru a řezba či výzdoba jinými technikami.³⁸⁸ Do této skupiny řadíme také dětské hračky ve tvaru figurky (*mátohy*), zvířátka.

Do kategorie výrobků dlabaných a vyhnívaných náleží **kadlub**, tenkostěnná nádoba zhotovená z části kmene, se dnem samorostlým nebo vsazeným do vnitřní drážky pláště. U kadlubů, které sloužily ke zpevnění stěn vodních zdrojů, dno samozřejmě absentuje.³⁸⁹ Základní funkcí kadlubů bylo skladování obilí (tvar vertikální, horizontální), menší kadluby sloužily jako polyfunkční nádoby při chovu dobytka, k přenášení tekutin, na uložení sypkých hmot (mouka, sůl).

Výrobky korytářské, zhotovované dlabáním z půlkuláče, z rozštípnutého špaluku dřeva, byla specializovaná domácí výroba, často v gesci Romů. Základními výrobky byly koryta a troky sloužící v hospodářství, necky a okříny (kulaté mísy) užívané v kuchyni k zadělávání těsta.

Práce ze štípu dřeva vznikají podélným dělením (štípáním) kmene třemi způsoby: 1) Rozštěp středový (radiální); 2) Rozštěp tečnový (tangenciální); 3) Rozštěp šikmý (v lido-vém prostředí neužívaný).³⁹⁰ Mezi rudimentální formy užití štípu náleží **hrazení** (ploty) vymezující usedlost, pastvinu, zahradu a označující tedy vlastnický vztah. Základní materiál představuje štípa ze surových jedlových nebo smrkových odřezků 1 m dlouhých. Ohrazení mohlo mít různou konstrukci: 1) Vpletením pružných štípů mezi tři latě; 2) Přibitím ke dvěma vodorovným latím; 3) Položením dlouhých štípů na sebe mezi 2 sloupky; 4) S využitím drážkové konstrukce.

Štípané kuláče (půlky) a fošny sloužily jako stavební materiál roubeného domu (stěny, štít, záklop). Také dřevěná krytina spadá do této kategorie. **Šindel** (délka 50 cm, šířka 7–15 cm), štíp klínového profilu, byl na jedné straně opatřen drážkou, do které se zko-senou stranou vsunul sousední šindel, a tak byla vytvořena souvislá nepropustná vrstva. Větší štípané desky, dralice (délka 1 m), měly profil obdélníkový, proto musely být kladeny vedle sebe a spoj překryla horní vrstva dranic.

387 JANOTKA, M.: Samorosty v tradiční dřevařské výrobě. *Český lid* 48, 1961, s. 247–255.

388 ŠENFELDOVÁ, H.: *Lidové techniky zdobení dřeva*. Praha 1984.

389 JEŘÁBEK, R.: Starší způsob získávání vody a úpravy vodních zřídél na Valašsku. *Český lid* 45, 1958, s. 163–170.

390 JANOTKA, M.: Příprava a užití štípaného dřeva v tradiční výrobě. *Český lid* 50, 1963, s. 152–163.

Šindelářskou technikou se zhotovoval ze štípaných desek **súsek**, truhla charakteristická pro karpatskou kulturu.³⁹¹ Súsek měl drážkovou konstrukci. Čtyři sloupky sloužící zároveň jako nohy byly opatřeny drážkami, do kterých se vsadily štípané desky pláště. Charakteristické vyklenuté víko a celkový tvar súsku vedly některé badatele k analogiím se starověkými sarkofágy. Výzdoba provedená vrubořezem a rytím z něho činila jeden z výrazných dokladů lidového umění, navíc často datováním. Karpatský súsek, sloužil hlavně k uložení obilí; předpokládá se také uložení šatstva, jak je doloženo v panonském kulturním prostoru, kde se navíc objevuje barevná polychromie.

Práce z lubů, tenkých, pružných štípů dřeva různé délky a šířky, vytváří spojovací článek s přírodními pletivy. Široké luby se objevují u prosévacích sít (*řičice*) či jako pláště mírek na mouku a obilí.

Charakter profesionálního řemesla nebo v některých regionech obor domácí výroby mělo **kolářství**. Ve středověku šlo o specializované městské řemeslo doložené od 14. stol., cechovní organizace vznikaly od 15. stol. někdy společně s kováři. Od 18. stol. po přechodu řemesla na venkov se rozšířil sortiment kolářů o zemědělské nářadí a dopravní prostředky používané na venkově. S rozvojem tovární výroby zemědělských strojů dochází na konci 19. stol. k omezování kolářské výroby, jejíž zánik po r. 1948 souvisí s kolektivizací venkova a likvidací individuálního zemědělského hospodaření.

Kolářské výrobky vznikají kombinací různých dřev (tvrdé, měkké) za použití obecně rozšířeného i specializovaného nářadí, jako byly různé druhy seker, pily, strouhací stolice, poříz, kolářská stolice. Mezi základní výrobky koláře patřily dopravní prostředky (vozy, trakaře, vozíky) a zemědělské nářadí (pluhy a rádlá, brány, žebřiny, násady, sochory, kosiska, vidle). Výtvarný cit kolář uplatnil na částech z tvrdého dřeva, které zdobil ornamentální řezbou, tzv. *malováním*. Technické kvality kolář dokládal na výrobě kola.³⁹²

Řemeslo ve středověku původně soustředěné na feudálních a klášterních dvorech představuje **bednářství**. Úzká specializace středověkých řemesel se projevila rozlišením na: 1) Bečváři (*Schwarzbinder*) zhotovovali nádoby z černého dubu, zpevněné železnými obručemi (kádě, sudy); 2) Bednáři (*Weissbinder*) mohli vyrábět nádoby z měkkého (bílého) dřeva a používat jen dřevěné obruče na putny, vědra, máselnice apod. Mistrovství řemeslných bednářů se projevilo na velkých sudech na víno zdobených řezbou, které zhotovovali pro panské a klášterní sklepy. Bednářská technika byla rozšířena i na venkově, kde měla formu domácí práce. Plášť nádob zhotovených bednářskými technikami byl složen z opracovaných štípů, z dužin ohýbaných za horka nad ohněm, nebo vařených či rozpařovaných v plechových nádobách. Dno výrobku se vsazovalo do vnitřní drážky v plášti zpevněném obručemi z prutů břízy, lísky, vrby; jejich rozštípnuté konce se provlekly a zaklesly. U sudů se železné obruče probíjely a spojovaly nýty.

391 OREL, J.: Súsek ve valašském lidovém inventáři. *Naše Valašsko* 12, 1949, s. 102–108.

392 JANOTKA, M. – LINHART, K.: *Zapomenutá řemesla*. Praha 1984, s. 126–131.

Natahovaly se pobíjením sedlíkem. Technologii blíže upřesňuje odborná či popularizační literatura.³⁹³

Zástupcem **prací z rámu** je především lidový nábytek. Z etymologie slova vyplývá, že ve staré češtině zahrnoval původně veškerý movitý majetek i dobytek; teprve v nové češtině se ustálil užší význam slova. V důsledku nerovnoměrného kulturního vývoje se v lidovém prostředí setkáváme s archaickými nábytkovými formami vyrobenými technikami tesařskými (ze štípu) i řemeslnými, stolařskými nesoucími stylové ohlasy.³⁹⁴ Mezi hlavní činitele ovlivňující bytovou kulturu lze uvést obecné kulturní proudy, vývoj topeniště, sociální status majitele spojený s reprezentativními funkcemi nábytku.

Nábytkářské techniky lze rozdělit: **1) Tesařské techniky** používající sloupkovou konstrukci (drážka a čep), štípané desky, dlabání, výzdobu rytím a vrubořezem. Šlo o dílo neškolených výrobců, samouků; **2) Truhlářské (stolařské) techniky** pracovaly s rámem a výplní, používaly řezaný materiál, spoj na rybinu, hoblování, klížení, malbu, řezbu, intarzie. Vedle produkce cechovních mistrů vykazující regionální rozdíly, vznikla i výrobní střediska, kde nábytek měl charakter sériové výroby a kde se při výzdobě užívaly už šablony. Takovým střediskem bylo Mohelno u Ivančic, které prostřednictvím trhů zásobovalo malovaným nábytkem jižní a střední Moravu.³⁹⁵

Pod termínem „lidový nábytek“ se v českých zemích a středoevropském prostoru rozumí zejm. výrobky z měkkého dřeva zdobené malbou. Původ **malovaného nábytku** lze hledat v renesanci, kdy tento dekor využíval slohový nábytek pro vyšší společenské vrstvy. Později se stal typickým pro nábytek určený lidovým vrstvám, jehož rozkvět lze v českých zemích časově vymezit koncem 18. až 70. lety 19. stol. Charakteristický florální dekor (kytice, tulipán, růže, karafiát) doplňovaly místy zoomorfnní motivy. Dekor figurální (světci, alegorie) či motivy architektonické byly dílem provinčních malířů, k nimž na jihovýchodní Moravě náleželi rod Hánů (Blatnice) nebo František Zedník (Zlín). Malbu doplňovalo fládrování (imitace kresba dřeva) nebo mramorování inspirované výzdobou kostelů. Takto dekorovaný nábytek určený pro maloměstského spotřebitele, venkovské fary, rychtáře, mlynáře se dědictvím či dražbami dostával do selských domácností.

Nábytek měl v jizbě či světnici své ustálené místo. Dispozice zachovávala **diagonální princip**: proti topeništi byl situován stolový (svatý) kout; další kusy nábytku se nacházely podél zbylých stěn (truhla, lůžko). Protože se ve světnici vykonávaly různé domácí a opravárenské práce, musel zde být prostor pro jejich vykonávání, u řemeslníků pracovní stůl, u tkalců např. tkalcovský stav. V jarních měsících se sem přenášela mláďata, aby přežila nepříznivé předjarní období. Tato tradiční dispozice a nábyt-

393 JANOTKA, M. – LINHART, K.: *Řemesla našich předků*. Praha 1987, s. 121–126.

394 STRÁNSKÁ, D.: Lidový nábytek a jeho historické vzory. *Národopisný věstník československý* 32, 1951, s. 111–127.

395 STRÁNSKÁ, D.: Tvůrci lidového umění. Truhláři lidového nábytku v Mohelně. *Český lid* 43 1956, s. 69–76.

kové kusy se mění v poslední čtvrtině 19. stol. s přesouváním běžného života do kuchyně a bytovou kulturou, která se inspirovala maloměstským prostředím a jeho nábytkovými kusy s povrchovou úpravou provedenou politurou, řezbou a soustruhováním.

Systematika lidového nábytku

V lidovém prostředí se setkáváme s nábytkovými kusy pocházejícími z různých historických etap a různě konstruovanými. V odborné literatuře se jako kritérium při třídění nábytku objevuje kritérium funkční, k jakému účelu nábytkový kus sloužil. Vedle nábytku určenému jen ke stolování, na sezení, spaní a ukládání věcí nacházíme i kusy, u nichž dochází k prolínání funkcí, např. u lavice. Systematiku lidového nábytku lze řešit ve dvou kategoriích – **1) Nábytek k uschování věcí:** a) Nádobí (misník, kredenc, lžičník); b) Potravin (moučnice, chlebníky); c) Prádla, šatů a cenných věcí (truhla, skříň, prádelník, koutní skříňka); d) Časoměřičů (skříňky na hodiny); **2) Nábytek podpěrný a na postavení věcí:** a) K podpoře těla (postel, židle, lavice, dětský nábytek); b) Na postavení věcí (stůl, police, háky, držáky na světlo).

K nejstaršímu vybavení jizby náležely **lavice**, v původní formě stabilně ukotvené v roubené stěně nebo na hliněných pilířích či kůlech v podlaze. Mladší přenosné lavice na deskových nohách lemovaly stolový kout a pec. Jejich opěradlo bylo plné, deskové, žebříčkové, popř. malované, u kusů určených pro „parádní“ jizbu. Lavice s překlopným opěradlem doložená v panském prostředí v 16. stol. se v lidovém mobiliáři udržela do 19. stol, kdy sloužila ke spaní dětem. Rovněž lavice s úložným prostorem (truhlová), která pochází z gotického období, kdy sloužila k ukládání nádobí a šatstva, se udržela na venkově jako lůžko pro děti pod různými názvy: *žigla* (Valašsko), *kanape* (Haná). Mobilní lavice na hůlkových nohách se pro svou stabilitu na nerovné podlaze užívala k práci, ale i ke stolování, jak to dokumentovala na Těšínsku, na Hřčavě D. Stránská.³⁹⁶

I když ke spaní sloužily v lidovém prostředí pec, lavice, palandy ve chlévech i jizbě (*palác, palát*), pro hospodáře bylo v jizbě určeno **lůžko**. Původně stabilní, zabudované v podlaze, bylo nahrazeno mobilními řemeslnými výrobky, jejichž vrchol představovala postel s nebesy zdobená malbou. Na východní Moravě, na jižním Valašsku se zhotovovala jednoduchá lůžka, označovaná jako *prašťák*, která měla dřevěnou kostru a výplet z loubků. Šlo o lokální specifikum.

Termín **postel** označoval původně, čím je lože postláno, tj. peřiny. Jako součást vybavy byly peřiny spolu s truhlou obřadně převáženy do nové domácnosti v rámci svatebního rituálu. Ke spaní malých dětí sloužila **kolébka**. Její forma mohla být různá, od provizorií v podobě dlabaných neciček nebo plachty upevněné ke stropním trámům (*konouška*) až po truhlářské práce zdobené malbou nebo politurou. Při práci na poli se používaly plachty připevněné na dřevěné konstrukci z hůlek.

396 STRÁNSKÁ, D.: Poslední kurloky na Těšínsku. *Slezský sborník* 45, 1947, s. 16–32, 234–241.

Velký význam měl v jizbě **stůl** diagonálně situovaný proti topeništi. I když jde o novější kus převzatý z městského mobiliáře, přešly na stůl věřské představy spojené s topeništěm, pecí. Nad stolem visela holubička, symbol sv. Ducha, nebo tzv. muší ráj, kolem stolu lavice a židle. Při prodeji domu se stůl nestěhoval, ale zůstával na místě. Selský stůl z tvrdého dřeva, označovaný jako kozlový měl dva páry deskových noh propojené trnoži. Jako typ se objevuje v období gotickém. Stůl rámový měl čtyři nohy propojené po odvodu trnožemi.

Nejjednodušší formu **police** představovala deska upevněná na kolicích ve stěně. Zdobená police (*lišťva, lišta, granec, římsa*) se zábradlím a kolíky sloužila na uložení reprezentativního fajánsového nádobí (*toufarové*). Výzdoba police provedená malbou nebo slaměnou intarzií se objevuje na Hané a Brněnsku.

Základní kus lidového nábytku představovala šatní **truhla**. Jako součást výbavy si ji každá žena přinášela do nové domácnosti. Její funkci plnily už archaická praforma, ležatý kadlub nebo susek vyrobený tesařskými technikami, obě spojené s karpatskou kulturou. Běžná malovaná truhla měla hranolovitý tvar, soustružované nohy, uvnitř přítruhlíček k uchování cenných věcí a drobných devocionálií. V první polovině 19. stol. pod vlivem prádelníků je truhla opatřována zásuvkami. Zásuvkový **prádelník** (*kostn*) v druhé polovině 19. stol. vytlačuje truhlu z užívání v souvislosti se zánikem tradičního lidového interiéru. Horní plocha prádelníků sloužila k vytváření domácího oltářičku, kam se umísťovaly devocionálie, upomínky z vykonaných poutí a rodinné památky.

Nábytkovým kusem městské proveniencí jsou malované **skříně**. V lidovém prostředí se rozšiřují od 18. stol., ale jen nerovnoměrně (Čechy, západní Morava). Jako řemeslné výrobky cechovních mistrů nesou slohové ohlasy od baroka po biedermeier. Menší koutní skřínky, **koutnice** sloužily k uložení cenností, protože byly opatřeny zámkem. Výzdoba malbou, slaměnou intarzií, profilací, nakonec i politurou je řadila k reprezentativním nábytkovým kusům jako integrlní součásti stolového koutu.

Literatura

BLAU, Josef: *Böhmerwälder Hausindustrie und Volkskunst*, 2 sv. Prag 1917, 1918; STRÁNSKÁ, Drahomíra: Lidový nábytek a jeho historické vzory. *Národopisný věstník československý* 32, 1951, s. 111–127; JERÁBEK, Richard: Starší způsob získávání vody a úpravy vodních zřídél na Valašsku. *Český lid* 45, 1958, s. 163–170; JANOTKA, Miroslav: Samorosty v tradiční dřevařské výrobě. *Český lid* 48, 1961, s. 247–255; JANOTKA, Miroslav: Příprava a užití štípaného dřeva v tradiční výrobě. *Český lid* 50, 1963, s. 152–163; BEITEL, Klaus: *Landmöbel. Zeugnisse alter Handwerkskunst*. Salzburg 1976; JOHNOVÁ, Helena: Historický vývoj lidového nábytku. Typy lidového nábytku. In: *Lidový nábytek v českých zemích*. Praha 1983, s. 7–64; JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel: *Zapomenutá řemesla*. Praha 1984; ŠENFELDOVÁ, Helena: *Lidové techniky zdobení dřeva*. Praha 1984; JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel: *Řemesla našich předků*. Praha 1987; VAŘEKA, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydia – PLESSINGE-

ROVÁ, Alena: Mobiliář vesnického domu v Čechách od konce středověku do počátku národního obrození. *Český lid* 75, 1988, s. 202–211; JOHNOVÁ, Helena – STAŇKOVÁ, Jitka – BARAN, Ludvík: *Lidový malovaný nábytek v českých zemích*. Praha 1989; TURNSKÝ, Marek: *Lidový nábytek v českých zemích*. Praha 1989; VONDRUŠKA, Vlastimil: *Život staré Šumavy*. Plzeň 1989; SCHEUFLER, Vladimír: *Domácká výroba v českých zemích*. Etnografický atlas 2. Praha 1991; PAVLIŠTÍK, Karel: *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*. Zlín 1993; VEČERKOVÁ, Eva: *Lidový nábytek na Moravě*. Brno 1994; VÁLKA, Miroslav: Dřevo. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* 2. Praha 2007, s. 170–171.